

วิจารณ์หนังสือ : Book Review

พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ*

Thai Society Development by Understanding the Three Realms

ผู้เขียน: พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

Author: Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto)

พระครูสุเมธธรรมกิจ จิตเมโธ (กุดสมบัตติ) และพระมหามิตร จิตปัญโญ
Phrakhru Sumetthammakit Titametho (Kudsombutti) and Phramaha Mit Thitapanyo
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: Sumet250525052505@gmail.com

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ เป็นหนังสือแต่งขึ้นเพื่อประกอบการอธิบายภาพในหนังสือสมุดภาพไตรภูมิพระร่วง เขียนโดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) หนังสือไตรภูมิพระร่วงนั้นเป็นหนังสือธรรมะประเภทวรรณคดีโบราณ เป็นภาษาที่เก่าแก่ผู้เขียนจึงได้เรียบเรียงขึ้นใหม่โดยให้ชื่อเรื่องว่าพัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ เป็นหนังสือแต่งขึ้นเพื่ออธิบายธรรมะ โดยผ่านหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ได้เล่าเรื่องภูมิทั้งสามเกี่ยวกับนรกสวรรค์ทำให้ผู้ฟังเกรงกลัวต่อบาปและยังชี้แนะให้พ้นจากไตรภูมิ เพื่อผ่านไปสู่ภูมิที่ 4 อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พร้อมยกตัวอย่าง ในแต่ละสถานการณ์ ทำให้เกิด

ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้อ่านได้อย่างรอบด้าน หนังสือมีจำนวน 56 หน้า เป็นบันทึกคำบรรยาย “อิทธิพลไตรภูมิพระร่วงต่อศีลธรรมของสังคมไทย” ในการสัมมนาเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ณ หอชีวราชานุสรณ์ หอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2526 ถูกตีพิมพ์ขึ้นครั้งที่ 1 ในเดือนตุลาคม 2526 เพื่อทำเป็นเอกสารประกอบการสัมมนา นำแจกที่ประชุมในคราวสัมมนาเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ณ หอชีวราชานุสรณ์ หอสมุดแห่งชาติ

2. โครงสร้างหนังสือ

หนังสือเรื่องนี้มีทั้งหมด 5 หัวข้อ ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้
หัวข้อที่ 1 โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของ

*ได้รับบทความ: 16 กันยายน 2561; แก้ไขบทความ: 7 มีนาคม 2562; ตอรับตีพิมพ์: 13 กันยายน 2562



ไตรภูมิว่าด้วยเรื่อง ไตรภูมิ คือ ภูมิทั้ง 3 อันเป็นที่อยู่ของสัตว์โลก เรียกว่า กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ เพิ่มมาอีก คือ โลกุตตรภูมิ

หัวข้อที่ 2 ขอสั่งเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจ ไตรภูมิว่าด้วยเรื่อง กิเลส กรรม และวิบากตลอดทั้งหลักธรรมอนุพัพพิกา ได้แก่ ทาน ศีล สัจจะ กามาทีนวะ และ เนกขัมมานิสังสะ

หัวข้อที่ 3 ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง ว่าด้วยเรื่องทศพิธราชธรรมและบุญกิริยาวัตถุ 10 กล่าวถึงเรื่องกรรมดี เมื่อทำแล้วขึ้นสวรรค์ เน้นย้ำกรรมชั่ว และผลร้ายแห่งกรรมชั่วของนักปกครอง

หัวข้อที่ 4 ขอบเขตอิทธิพลของไตรภูมิว่าด้วยเรื่องพระมาลัย ผู้มีอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศขึ้นสวรรค์ไปถามเทวดาเยี่ยมแดนนรกถามสัตว์นรกแล้วนำกลับมาสั่งสอน แก่ชาวมนุษย์

หัวข้อที่ 5 ข้อคิดและทำที่ที่ถูกต้องต่อไตรภูมิว่าด้วยเรื่อง หลักกรรม และไตรลักษณ์

3. เนื้อหาโดยย่อ

1. หัวข้อที่ 1 โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของไตรภูมิว่าด้วยเรื่อง “ไตรภูมิ” แปลว่า ภูมิ 3 อันเป็นที่อยู่ของสัตว์โลก เรียกว่า กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ เพิ่มมาอีก คือ โลกุตตรภูมิ อันเป็นภูมิ 4 แต่ผู้เขียนได้ชี้จุดสำคัญต้องการกล่าวถึงเฉพาะภูมิ 3 ที่เป็นโลกียภูมิ ได้แนะนำกัณฑ์ต่างๆ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง มาเสนอในหัวข้อที่ 1 นี้มี 11 กัณฑ์ ตั้งแต่กัณฑ์ที่ 1 ถึงกัณฑ์ที่ 6 แสดงเรื่องของกามภูมิ 11 กัณฑ์ที่ 7 ได้แสดงเรื่อง รูปภูมิ เป็นรูปพรหม 16 ชั้น กัณฑ์ที่ 8 ได้แสดงเรื่องอรุภูมิ คืออรุพรหม 4 ชั้นถือได้ว่าไตรภูมิ ได้จบใน

กัณฑ์ที่ 8 นี้ ส่วนกัณฑ์ที่ 9 ว่าด้วยเรื่อง อวินิโศรूप คือพูดถึงโลกแห่งวัตถุหรือธรรมชาติแวดล้อม กัณฑ์ที่ 10 กล่าวถึงการวินาศและการอุบัติของโลก ในกัณฑ์สุดท้ายคือกัณฑ์ 11 ได้แสดง นิพพานกถา คือเรื่องนิพพาน ได้กล่าวถึงโลกุตตรภูมิ อันเป็นภูมิที่ 4 ได้พูดถึงวิธีการปฏิบัติให้บรรลุผลมรรคผลชั้นต่างๆ เพื่อออกจากไตรภูมิ ไปสู่ โลกุตตรภูมิ ในหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนต้องการสื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่อง นรก สวรรค์ โดยมากจะกล่าวถึงผลการทำงานกรรมดีกรรมชั่ว ที่จะได้รับในชาตินี้หลายอย่าง เมื่อแตกกายทำลายขันธ์แล้วจะเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์แต่ตายเพราะกายดับจะเข้าถึงอบายสำหรับเรื่องนรกใต้ดิน และสวรรค์บนฟ้า ที่มีภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางนั้น ผู้เขียนมองคล้ายท่านพุทธทาสภิกขุว่า คตินี้มาจากสายพราหมณ์ซึ่งในพระไตรปิฎกไม่มีนรก สวรรค์ ในอรรถกถาก็เอาที่มีในพระไตรปิฎกมาเชื่อมกับความคิดสายพราหมณ์-ฮินดู มาประกอบกัน (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2010) ซึ่งมีความสอดคล้องกับท่านพุทธทาสภิกขุท่านมองว่า แนวคิดเรื่องนรกอยู่ใต้ดินสวรรค์อยู่บนฟ้า หรือแนวคิดเรื่องภพภูมิตามหนังสือไตรภูมิพระร่วง เป็นนรกสวรรค์แบบภาษาคนที่สังคมอินเดีย เชื่อกันมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาลแล้ว พระพุทธเจ้าไม่ทรงหักล้างความเชื่อเดิมแบบตรงๆ แต่ทรงใช้วิธีโอนอ่อนผ่อนตามแล้วโยงเข้าหานรกสวรรค์แบบภาษาธรรม นั่นคือนรกสวรรค์ หรือภพภูมิทางจิตใจ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “สวรรค์ในอก นรกในใจ นั้น พระพุทธเจ้าท่านก็สอน...นรก หรือสวรรค์นั้นมันอยู่ในตัวเรา ไม่ได้อยู่นอกตัวเรา เมื่อทำผิดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ



มันก็เป็นนรกที่นั่น เมื่อทำถูกทางตา หู จมูก ลิ้น ใจ มันก็เป็นสวรรค์ที่นั่น นี่พระพุทธเจ้าท่านว่าอย่างนี้คนที่เอานรกอยู่ใต้ดินสวรรค์อยู่บนฟ้า นั้นนะคนไม่รู้อะไร ได้แต่เชื่อตามๆ กันมา ที่คนไม่รู้พูดต่อๆ กันมา แล้วก็พูดกันอยู่ก่อนพุทธกาลโน้น นรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า นี่ก่อนพุทธกาล ก็พูดกันมาแล้ว แล้วก็พูดกันมาตามแบบภาษาชาวบ้าน ภาษาคนไม่รู้อะไร ก็เพื่อให้มันน่ากลัว ก็พูดอย่างนั้น มีผลเพียงแค่อิสระธรรมของเด็กๆ ถ้าเป็นปรมาตถธรรมของผู้ใหญ่แล้วมันก็ใช้ไม่ได้ เพราะว่ามันอยู่ในใจ มันเผาอยู่ในใจ” (Buddhadasa Bhikkhu, 1989)

ในส่วนของผู้ศึกษาขอเสนอความเห็น ว่าเรื่องภูมิในหัวข้อนี้ตามแนวคิดของผู้เขียน จะต้องมีส่วน คือ ภูมิ 3 และภูมิ 4 ให้เห็น ภูมิ 3 เป็นโลกียภูมิ ภูมิ 4 เป็นโลกุตตรภูมิ อธิบายคุณและโทษของภูมิ 3 ปฏิบัติตนให้พ้นจากภูมิ 3 จะได้บรรลุถึงภูมิ 4 อันได้แก่โลกุตตรภูมินั้นคงเป็นเพราะต้องการสื่อเรื่อง นรก สวรรค์ ผ่านผลการทำกรรม ตีกรรมชั่ว ซึ่งในมุมมองนี้ค่อนข้างจะมีความคล้ายกับแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่ามีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ทำให้ผู้เขียนมีมุมมองคล้ายท่านพุทธทาสภิกขุว่า นรกสวรรค์ในอรรถกถาก็เอาที่มีในพระไตรปิฎกมาเชื่อมกับความคิดของพวกเขาพราหมณ์-ฮินดู มาผสมกัน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องภพภูมิ ตามหนังสือไตรภูมิพระร่วงนั้นเป็นนรกสวรรค์ แบบภาษาคน ส่วนนรกสวรรค์แบบภาษาธรรม นั้นก็คือภพภูมิทางจิตใจของเรา

2. หัวข้อที่ 2 ข้อสังเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจไตรภูมิฯ ผู้เขียนให้แนวคิดว่ายกผลขึ้นมาตั้งแล้วสืบบย้อนไปบอกเหตุ โดยเทียบกับหลักธรรม

ชื่อว่าปฏิจจสมุพบาท เป็นเรื่อง กิเลส กรรมและวิบาก ผู้เขียนได้ยกเอาปรากฏการณ์ขึ้นมาพูดก่อน ปรากฏการณ์ที่เป็นผลคือวิบาก แล้วจึงสืบสาวไปหากรรมที่เป็นเหตุ คือการกระทำจากนั้นก็พูดถึงกิเลสที่เป็นตัวประกอบปรุงแต่ง ซึ่งเป็นเหตุให้ทำกรรมนั้น ผู้เขียนได้ใช้ไตรภูมิพระร่วง เป็นแนวการเขียนคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแบบหนึ่ง โดยเปรียบเทียบกับภูมิหลังคือศาสนาพราหมณ์ อันมีเป้าหมายสูงสุด คือบรรลุมฤกษะ แม้ว่าได้หลุดพ้นถึงแค่พรหม ส่วนการประพฤติปฏิบัติดีทางพระพุทธศาสนาเป้าหมายคือนิพพาน เมื่อพูดถึงเรื่องไตรภูมิ ก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนามีเรื่องเขาพระสุเมรุ ศาสนาพราหมณ์ก็ว่า เขามีอยู่แล้วจะต่างกันก็เป็นเรื่องของพระอินทร์เท่านั้น เพราะเทพในศาสนาพราหมณ์ ไม่มีวันตาย มีชีวิตนิรันดร์ พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมาย เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ภูมิ เหล่านี้เป็นแค่ขั้นตอนต่างๆ ในสังสารวัฏ คือการประพฤติปฏิบัติ ให้พ้นออกไปจากไตรภูมิ ผู้เขียนได้กล่าวว่าการแสดงจุดหมายหรือแสดงความรู้สึกของเรื่องไตรภูมิ นี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิที่ดี ความรุ่งเรืองของสวรรค์ ความยิ่งใหญ่ของพรหม ก็ได้ ถึงตอนท้ายท่านจะบอกว่า ในที่สุดก็จะต้องมลายสูญสิ้น ตามหลักกรรมและกฎไตรลักษณ์ ที่ว่าด้วยการปฏิบัติเพื่อเตือนให้เกิดความไม่ประมาทไม่ลุ่มหลงมัวเมา เร่งทำกรรมดี ถ้าเหนือกว่านั้น ก็จะได้สละขันธ์พ้นขึ้นไปถึงโลกุตตรภูมิ หรือเรียกอีกอย่างว่า พระนิพพานนั่นเอง หากจะลองเปรียบเทียบไตรภูมิกับ “ไตรภูมิโลกวินิจฉัย” แล้วจะเห็นว่าท่านจะกล่าวเรื่องจักรวาล



การเกิดการดับสลาย วิวัฒนาการของโลก เหมือนไตรภูมิภันท์ที่ 9 และภันท์ที่ 10 แล้วจึงไปพูดถึงเรื่องภูมิต่างๆ คือจะเริ่มด้วยโลกแห่งวัตถุหรือจำพวกธรรมชาติแวดล้อมก่อนต่อไปก็เป็นเรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เรื่องของพรหมโลก คล้ายกับไตรภูมิมาเรื่อยๆ ในที่สุดก็ลงท้ายด้วยวิสุทธิกถา ซึ่งวิสุทธิกถา ก็ตรงกับพระนิพพานกถานั้นเอง (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2010) ในขณะเดียวกัน ท่านพุทธทาสภิกขุ ไม่เพียงแต่ย้ำว่า นิพพานควรเป็นแค่อุดมคติของชาวพุทธเท่านั้น หากยังทำให้นิพพานกลับมาสู่ชาตินี้ และโลกนี้ แทนที่จะอยู่ในภพหน้าซึ่งต้องรออีกหลายชาติ ใช่แต่เท่านั้น ท่านยังช่วยทำให้ นิพพาน เข้ามาใกล้กับเรามากยิ่งขึ้นอีก โดยทุกคนสามารถประสบได้ แม้ในชีวิตประจำวัน หรือในระหว่างการทำงาน เรียกได้ว่าทุกลมหายใจเข้าออก ท่านได้กล่าวว่า เราสามารถชิมรสของพระนิพพานได้เพราะพระนิพพานมีหลายระดับ มิใช่เกิดเฉพาะเมื่อหมดกิเลสสิ้นเชิงเป็นพระอรหันต์แล้วเท่านั้น นิพพานนั้นสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อจิตไม่มี “ตัวกู” แม้เพียงชั่วขณะ ดังนั้น “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” จึงสามารถบังเกิดขึ้นได้กับคนทั่วไป ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เราจงทำพระนิพพานชั่วคราๆ ที่เกิดอยู่ในชีวิตประจำวันนี้ ให้ยาวออกไป ให้ระยะที่มันเย็นนี้มากขึ้น เพราะตัดต้นเหตุแห่งความร้อนได้มากขึ้นก็จะมี ความเย็นมากขึ้น มีความเย็นมากขึ้นจนเป็นนิพพานได้อย่างสมบูรณ์ที่ไหนก็ได้ที่บ้านก็ได้เป็นฆราวาสก็ได้” (Buddhadasa Bhikkhu, 1989)

ในส่วนของผู้ศึกษาขอนำเสนอความเห็นว่าการเขียนที่ยกผลขึ้นมาตั้ง แล้วสืบบย้อนไปบอกเหตุ

โดยเทียบกับหลักธรรม เรื่อง กิเลส กรรมและวิปากนั้น เป็นการยกเอาผลคือวิปาก ขึ้นมาก่อน แล้วจึงสืบสาวไปหากรรมที่เป็นเหตุแห่งการกระทำ กล่าวถึงกิเลสที่เป็นตัวประกอบปรุงแต่ง ซึ่งเป็นเหตุให้ทำกรรมนั้นๆ โดยเปรียบเทียบกับภูมิหลังคือศาสนาพราหมณ์มีเขาพระสุเมรุที่อยู่ของมวลเทพเทวา พระอินทร์ พระพรหม บนโลกก็มีพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งเป็นเรื่องโลกียภูมิ แต่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้ปฏิบัติออกจากโลกียภูมิหรือไตรภูมิ เพื่อบรรลุเข้าสู่ โลกุตตรภูมิ คือ นิพพาน ผู้เขียนได้สืบทศนะให้เข้าใจ คำว่า นิพพานตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุโดยท่านกล่าวว่า นิพพาน มีหลายระดับ มิใช่เกิดเฉพาะเมื่อหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง เป็นพระอรหันต์แล้ว เท่านั้น นิพพานนั้นสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อจิตไม่มี “ตัวกู” แม้เพียงชั่วขณะ ดังนั้น “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” จึงสามารถบังเกิดขึ้นกับคนทั่วไปได้ เกิดที่ไหนก็ได้ที่บ้านก็ได้ เป็นฆราวาส ก็สามารถทำให้เกิดได้

3. หัวข้อที่ 3 ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง ผู้เขียนให้แนวคิดว่ายกจักรพรรดิ ไม่เอ่ยถึงจักรวรรดิวัตรแต่ไปเน้นทศพิธราชธรรม ว่าด้วยเรื่องหลักธรรมสำหรับกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง ส่วนจักรวรรดิวัตรเป็นธรรมะของพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ในไตรภูมิไม่พูดถึงทั้งๆ ที่พูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิกลับไปพูดถึง ทศพิธราชธรรม ผู้เขียนขอแนะให้สังเกตว่า เรื่องทศพิธราชธรรม คงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในสมัยนั้นมาก เพราะเวลาพระเจ้าจักรพรรดิสั่งสอนพวkJกษัตริย์เมืองต่างๆ ในครั้งที่ทำสงครามชนะก็ทรงสอนให้พวkJกษัตริย์เหล่านั้นตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมผู้เขียนได้นำข้อสังเกต



เกี่ยวกับศีลธรรมที่ ว่าไว้ในไตรภูมิพระร่วงในหัวข้อที่ 3 มากล่าวคือ 1) นอกจากผลร้ายของการทำผิดต่อพ่อแม่และพระสงฆ์ผู้ทรงศีลตลอดถึงผู้เฒ่าผู้แก่ได้เน้นย้ำถึงกรรมชั่วและผลร้ายแห่งกรรมชั่วของนักปกครอง 2) มุ่งให้คนคำนึงถึง กรรมดีกรรมชั่วที่จะทำให้ตนประสบผลดีผลร้ายในอนาคตกาลต่อไปข้างหน้า 3) ในฝ่ายกรรมดีได้กล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ 10 แต่บรรยายความดี จะใช้ถ้อยคำในวงจำกัดและแคบมาก ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนได้สอดแทรกคติสอนใจโดยเน้นให้มองไปที่นักปกครอง เป็นส่วนใหญ่ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2010) การวินิจฉัยยกถาได้กล่าวถึงไตรภูมิคือ มนุษย์ สวรรค์ และนรก จะเห็นกุสโลบายในการปกครองประชาชนการวินิจฉัยชี้ให้เห็นหลักการปกครอง 3 ด้านอย่างชัดเจนคือ 1) ด้านการเมืองการปกครอง 2) ด้านเศรษฐกิจ และ 3) ด้านสังคม ในด้านการเมืองการปกครองนั้น หมวดธรรมสำคัญ ได้แก่ จักรวรรดิวัตร ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ และหลักการของพระราชอาผู้ปกครองโดยธรรม ในส่วนของเศรษฐกิจ เน้นหมวดธรรมจากโมคคัลลสูตร โมคคัลลสูตรคือ การแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม จนกระทั่งถึงการบำรุงราษฎร์ด้วยเกษตรกรรม ธรรม และการค้าขาย อุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม ในส่วนของสังคมมีการชำระกฎหมาย การสังคายนาคัมภีร์พระพุทธศาสนาอื่นๆ การฟื้นฟูประเทศชาติและพระศาสนาการวินิจฉัยจึงเป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติทั้งของผู้ปกครอง และประชาชนได้ถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (Phraya Dhammapeecha (Keaw), 1977)

ในส่วนของผู้ศึกษาขอเสนอความเห็นว่าเป็นการเขียนที่ชี้ให้เห็นถึงหลักธรรมของนักปกครอง โดยอาศัยอิทธิพลจากศีลธรรมในไตรภูมิแต่ไม่ค่อยเห็นเด่นชัดเท่า การวินิจฉัยซึ่งมีความเด่นชัดใน 3 ด้านคือ ด้านการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม มีการฟื้นฟูประเทศชาติ และศาสนา ผู้เขียนต้องการสื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจวัตถุประสงค์ของการเรียบเรียงหนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้มีความเหมือนกันกับไตรภูมิโลกวิณัจฉัย คือต้องการให้บุคคลเชื่อในกรรมและวิบากคือผลแห่งกรรมว่าผลแห่งกรรมจะส่งผลเป็นวิบากให้บุคคลได้รับทุกข์หรือความสุขในภพภูมินั้นๆ จนกว่าจะบรรลุถึงวิสุทธิภูมิ คือแดนอันบริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงเข้าถึงแดนแห่งอมตมหานิพพานเป็นที่สุด

4. หัวข้อที่ 4 ขอบเขตอิทธิพลของไตรภูมิฯ ผู้เขียนให้แนวคิดที่ว่า ไตรภูมิฯ คงแคบมาเติมกระแสนี้ ไม่ใช่เป็นต้นกระแสนี้ ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนได้เติมกระแสนี้ด้วยเรื่องพระมาลัย ผู้มีอิทธิฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศขึ้นสวรรค์ไปถามเทวดาเยี่ยมแดนนรกถามสัตว์นรกแล้วนำมาสั่งสอนแก่ชาวมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ ในทางพระพุทธศาสนา ต่อศีลธรรมในสังคมไทย เกี่ยวกับคติโบราณมีการฟังเทศน์มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก โดยเชื่อว่าฟังแล้วจะได้พบพระศรีอารีย ซึ่งอิทธิพลเหล่านี้เป็นกระแสนี้มาตั้งแต่ก่อนสมัยพระเจ้าลิไท จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า คติในเรื่องพระมาลัยได้เน้นย้ำ ในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องสวรรค์นรกมาก ตลอดถึงการได้ไปพบพระศรีอารีย แม้แต่แนวคิดในเรื่องการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ เกี่ยวกับการพิชิต



ดินแดนโดยไม่ใช้ศัสตราวุธ แต่ใช้ธรรมะคือ ทศพิธราชธรรมแทน หลักเล็งการใช้อาชญาให้เหลือน้อยที่สุด ผู้เขียนได้ประมวลแนวความคิด ความเชื่อส่วนที่สำคัญเกี่ยวกับอิทธิพลของ ไตรภูมิพระร่วง ดังนี้ 1) หลักศีลธรรมของคนทั่วไป เป็นเรื่องนรกสวรรค์ ทำชั่วตกนรก ทำดีขึ้นสวรรค์ ให้คติธรรมต่อ นักปกครองสั่งสอนคน 2) คติการรู้เท่าทันสภาวธรรมตามความเป็นจริง เน้นเรื่อง อนิจจัง ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง แม้แต่ความสุขใน สวรรค์ชั้นฟ้าพระเจ้าจักรพรรดิก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน สุดท้ายให้ปฏิบัติเพื่อบรรลुถึงพระนิพพาน (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2010) เมื่อกล่าวถึง เรื่องนรกสวรรค์ ในทฤษฎี ภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่า “นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้าและ นรกหรือสวรรค์นั้น เป็นไปตามอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ” นี่เป็นส่วนที่เรียกว่า ภาษาคน คือภาษาที่สื่อสารกันเพื่อให้เข้าใจในสังคมมนุษย์ เป็นภาษาระดับที่ยังมีตัวตนส่วนภาษาธรรมนั้น คือ ภาษาที่กล่าวถึงสัจธรรม ในพระพุทธศาสนา โดยตรง เป็นภาษาระดับปรมัตถธรรมที่กล่าวถึงความไม่มีตัวตนนิพพาน เป็นต้น (Buddhadasa Bhikkhu, 1989)

ในส่วนของผู้ศึกษาขอเสนอความเห็น ว่า ผู้เขียนให้แนวคิดในหัวข้อที่ 4 ว่าการที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของไตรภูมินั้นคงเป็นเพราะมีผล ต่อศีลธรรมในสังคมไทย ต่อการปกครองของ พระเจ้าจักรพรรดิว่าจะใช้ธรรมะรูปแบบใด เพื่อนำไปปฏิบัติให้บรรลुถึงเป้าหมายอันสูงสุดเช่นในเรื่อง ไตรภูมินี้ มีนรก มีสวรรค์ มีมนุษย์ มีเทวดา จำเป็น

ต้องมีภาษาคน ของท่านพุทธทาสภิกขุมา เพื่อใช้อธิบายระดับของศีลธรรมในแต่ละภูมิ เช่น คำว่า “พระมาลัย” เป็นปริศนาธรรม เพื่อใช้อธิบาย ในส่วนที่เป็นรูปธรรม ส่วนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ พระศรีอารีย์ การที่พระมาลัยเหาะเหินเดินอากาศ ขึ้นสวรรค์ไปถามเทวดา เยี่ยมแดนนรก ถามสัตว์ นรกแล้วนำมาสั่งสอนแก่ชาวมนุษย์ ก็เหมือนกับการร้อยมาลัย การที่จะได้พบพระศรีอารีย์ ก็ยังเป็น ปริศนาอีกอย่างหนึ่งที่คงไว้ โดยให้เหตุผลในการ ปฏิบัติว่าใครต้องการไปพบพระศรีอารีย์นั้นต้องให้ ฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ให้จบภายใน วันเดียว

5. หัวข้อที่ 5 ข้อคิดและท่าทีที่ถูกต้อง ต่อไตรภูมิฯ ผู้เขียนให้แนวคิดว่าด้วยเรื่อง คติของ การออกจากไตรภูมิเพื่อไปสู่นิพพาน เป็นหลักการ รู้เท่าทัน คติธรรมดา ที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสังคมปัจจุบัน นักสังคมวิทยานักมานุษยวิทยา บางท่าน มองไปในแง่ว่าเป็นหลักการที่ทำให้คน ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ จึงทำให้ไม่รู้จักปรับปรุง แก้ไขตัวเอง ผู้เขียนได้เสนอข้อให้พิจารณาว่า “หลักกรรม แยกให้ได้ก่อน การถือพุทธ ถือ พราหมณ์ หรือ ถือนิกรณ์” ต้องศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักกรรมระหว่าง พุทธกับฮินดู พุทธกับเซน เช่น หลักกรรมในฮินดู เขาตั้งขึ้นมารองรับวรรณะทั้งสี่ หลักกรรม ในพุทธมีไว้เพื่อหักล้างวรรณะทั้งสี่ นิกรณ์เชื่อว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมเก่า ที่ทำมาในชาติก่อนทั้งสิ้น พุทธก็สอนหักล้างลัทธินี้ เป็นต้นความแตกต่างอย่างนี้ ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนเพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขหลักอนิจจัง สอนให้รู้ทันความเป็นจริงว่า



สิ่งทั้งหลายมันไม่เที่ยง มันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไป เมื่อคิดได้ก็มีความสุขใจแต่ไม่จำเป็นต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ผู้เขียนได้ชี้แนะย้าว่าหลักกรรมสอน เพื่อมุ่งให้คนดำเนินชีวิตอยู่อย่างดีที่สุด ไตรภูมิ ส่วนหลักไตรลักษณ์ สอนเพื่อช่วยให้คนหลุดพ้นไปได้จากไตรภูมิ หรือพูดให้เข้าใจถูกแท้ว่า เพื่อช่วยให้พ้นจากกรรมแล้วจะได้พ้นจากไตรภูมิ หลักกรรมนั้น สอนว่า ผลวิบากเกิดจากการกระทำที่เป็นเหตุ การกระทำจึงจะนำไปสู่ผลที่ต้องการ ส่วนไตรลักษณ์ สอนเพื่อให้รู้จักทำใจ และวางใจต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องในสังคมไทยปัจจุบันถ้าหากจะเทียบกับการหลุดพ้นจากไตรภูมิ ก็คือการพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งปรนเปรอทางวัตถุ หรือความยึดติดกับสิ่งมีมาทุกรูปแบบ หลักกรรมและไตรลักษณ์ยังเป็นอุดมการณ์ที่ดีของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาสังคมไทยได้ถูกทาง และชอบธรรม (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2010)

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวเกี่ยวกับไตรลักษณ์ว่า “เรื่องความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น เคยมีสอนกันอยู่ก่อนพระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้ขยายความให้ลึกซึ้ง เหมือนของพระองค์ เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน มีการสอนมาแล้วแต่ไม่ลึกซึ้งถึงที่สุด ไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่สามารถชี้วิธีดับทุกข์ที่สมบูรณ์จริงๆ ได้ เพราะยังไม่รู้จักความทุกข์อย่างเพียงพอเท่ากับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ส่วนเรื่องความไม่ใช่อัตตาไม่ใช่นั่น มีสอนในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ข้อนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าผู้ที่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้นจึงจะรู้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

เหตุนี้จึงมีสอนแต่โดยพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรได้ถึงที่จริงๆ และคำสอนเรื่องลักษณะ 3 ประการนี้ มีวิธีที่จะประพจน์ปฏิบัติเพื่อให้เห็นแจ้งมากมายหลายวิธีด้วยกันถ้าปฏิบัติจนเห็นแจ้งแล้ว เราจะพบว่า มีข้อสังเกตข้อหนึ่งคือต้องเป็นการเห็น จนรู้สึก ว่า ไม่มีอะไรน่ายึดถือ ไม่มีอะไรที่อยากจะทำจะมีจะเป็น ซึ่งสรุปสั้นๆ ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น เมื่อท่านมองเห็นว่า มีความมีความเป็น อย่างใดก็ตามเป็นความหลอกลวงเป็นมายา ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น ทั้งหมดทั้งสิ้นจริงๆ ดังนี้แล้วนั้นแหละ คือการเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างถูกต้องส่วนคนที่ท่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ทั้งเข้าเย็นหลายร้อยหลายพันครั้งมาแล้ว อาจไม่เห็นก็ได้เพราะไม่ใช่วิธีที่จะเห็นได้ด้วยการฟังหรือการท่อง (Buddhadasa Bhikkhu, 2011)

ในส่วนของผู้ศึกษาขอนำเสนอความเห็น ว่าผู้เขียนให้แนวคิดไว้ในหัวข้อที่ 5 นี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการพิจารณาตามหลักของนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาบางท่าน ถ้ามองแง่นี้จะทำให้ถึงการยอมรับสภาพความเป็นอยู่อย่างไม่รู้จักปรับปรุงแก้ไขตัวเอง ที่ท่านได้แสดงอย่างนี้คงเป็นเพราะสังคมมีทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาเชน หรือนิครนธ์ปะปนกันอยู่ จึงดูเหมือนว่าจะเป็นเหตุผลที่จำเป็นต้องแยกให้ได้ก่อนแล้วจึงนำเอาหลักกรรม และไตรลักษณ์มาพิจารณาให้รู้ทันความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเป็นธรรมดา เมื่อคนเราเข้าใจอย่างนี้แล้วก็จะมีความสุขทางใจ ในขณะเดียวกันท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงทัศนะต่อว่า “ไม่มีอะไรที่น่า



เอาไม่มีอะไรที่น่าเป็น นั่นแหละคือการเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างถูกต้อง ดังนั้น ผู้เขียนจึงต้องการสื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจการปฏิบัติเพื่อออกจากไตรภูมิ ให้คนหลุดพ้นไปได้จาก ไตรภูมิ หรือพูดให้เข้าใจอย่างถูกแท่ว่า เพื่อช่วยให้คนพ้นจากกรรมแล้ว จะได้พ้นจากไตรภูมิถ้าจะเปรียบไตรภูมิก็ค่อนข้างคล้ายกับสังคมไทยคือการปฏิบัติตนให้พ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งปรนเปรอทางวัตถุ ตลอดถึงพ้นจากการยึดติดกับอบายมุขสิ่งมัวเมาต่างๆ ทุกรูปแบบก็เท่ากับพ้นจากไตรภูมิเข้าสู่โลกุตรภูมิ หรือ ไปสู่นิพพาน ทำให้เกิดความสุขในชีวิต ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ในที่สุด

4. สรุป

เชื่อกันว่า “ไตรภูมิ” หรือไตรภูมิภคา ซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนานี้ ได้ทำหน้าที่ดังกล่าวมาแล้วเป็นอย่างดี นับได้ว่าเป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของปวงชน มีอิทธิพลต่อรากฐานการปกครองการเมือง และวัฒนธรรมของชาติ โดยได้ปลูกฝังอุดมการณ์ ความเชื่อเรื่องกรรมดีกรรมชั่ว และนำทางปวงชนให้มีจิตใจยึดมั่นในความดีงาม และใฝ่ในสันตินอกจากนี้วรรณคดีเรื่อง “ไตรภูมิ” ยังมีบทบาท และอิทธิพลต่อสัมพันธภาพระหว่างศิลปวัฒนธรรมสาขาต่างๆ อย่างสูงทั้งในด้านวรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ดนตรีกรรม ตลอดจนประเพณีสำคัญ ทั้งประเพณีในราชสำนักและประเพณีพื้นบ้านทั่วไป จะเห็นได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดวาอารามต่างๆ และภาพจิตรกรรมในสมุดไทยหรือหนังสือโบราณ ศิลปินซึ่งเป็นโบราณจารย์ได้ใช้แนวความคิดและ

เรื่องราวจากไตรภูมิ มาสร้างสรรค์งานศิลปะงานจิตรกรรม ประติมากรรม เป็นจำนวนมาก การสร้างวัด มีโบสถ์ วิหารพัทธสีมา ระเบียบคดการสร้างปราสาทราชวังเป็นชั้นในชั้นนอก การสร้างพระเมรุมาศเป็นลักษณะเขาพระสุเมรุ เหล่านี้ล้วนเป็นศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลทางแนวความคิดจากวรรณคดีเรื่อง “ไตรภูมิ” ทั้งสิ้น ยิ่งกว่านั้นความเชื่อและอุดมการณ์จาก ไตรภูมิอันมีความหมายว่าจักรวาล ประกอบขึ้นด้วย ภูมิทั้ง 3 คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ และภูมิ ก็คือที่อยู่อาศัยของสัตว์โลกนี้ ยังเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างกว้างขวางในภูมิภาคเอเชียเกือบทุกๆ ประเทศ อีกด้วย

ในส่วนของผู้ศึกษาเห็นว่า การพัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ ตามแนวคิดของผู้เขียนนั้น ท่านให้ค้นคว้าเกี่ยวกับ เรื่องไตรภูมิ พระร่วง ให้เข้าใจแล้วหาความหมายของคำว่า อิทธิพลที่ซ่อนแฝงเอาไว้ในรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ถูกวาดไว้ตามวัดต่างๆ รวมทั้งการสร้างพระเมรุมาศเป็นลักษณะเขาพระสุเมรุ เหล่านี้ล้วนเป็นอิทธิพลแนวทางความคิดจากเรื่องไตรภูมิทั้งสิ้น เมื่อเข้าใจคำว่า อิทธิพลแล้วผู้เขียนได้เขียนในเชิงเตือนสติของคนที่ จะพัฒนาสังคมไทย โดยเจาะลึกในเรื่องศีลธรรมของสังคมไทย ซึ่งก็อาศัยอิทธิพลในทางศีลธรรมที่มีต่อสังคมไทย ผู้เขียนกล่าวย้าว่า ต้องทราบเนื้อหาศีลธรรมของไตรภูมิพระร่วงก่อน

1. จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ รูปแบบของหนังสือ เป็นปกแข็งขนาด A4 มีภาพจิตรกรรมฝาผนังหลากหลายสวยงามเห็นแล้วรู้สึกอยากอ่าน มีรูปภาพทั้งปกหน้า และปกหลัง ดูแล้วเกิดศรัทธา



สารบัญของหนังสือมีความชัดเจนในแต่ละหัวข้อ รูปแบบของตัวหนังสือเน้นคำจำกัดแต่ละหัวข้อเน้น คำทำตัวที่อ่านง่ายแบบสบายๆ ทำให้เข้าใจ ไม่เครียด ผู้เขียนได้นำเอาชื่อเรื่องมานำเสนอเป็น หน้าแรก อันเป็นหัวใจของหนังสือเล่มนี้ ได้วาง รูปแบบการนำเสนอจากง่ายไปหายาก จะเห็นได้ จากการนำเอาเรื่องของภูมิ คือที่อยู่ของหมู่สัตว์บน โลกมาเขียนในหัวข้อแรกๆ แล้วแทรกหลักธรรม ในแต่ละหัวข้อพร้อมได้อธิบายประเด็นสำคัญของ แต่ละหัวข้อและยกตัวอย่างประกอบให้เห็นเป็น รูปธรรม การเขียนแบบเชิงวิเคราะห์ตามหลัก วิชาการแต่เข้าใจง่าย เขียนแบบตรงไปตรงมา ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

จึงกล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้มีรูปแบบที่ ชัดเจนผู้เขียนได้บรรยายถึงการปรับตัวให้เกิดการ มีความรับผิดชอบต่อตัวเองในสังคมไทยแล้วแผ่ ขยายไปสู่ผู้อื่น โดยได้แทรกพุทธภาษิตและหลัก ธรรมเรื่องการพัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจ ไตรภูมิฯ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้นสามารถนำไป ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อย่างไม่มีประเด็นที่เป็น เรื่องตายตัว ได้เขียนเป็นรูปแบบของการสนทนา ธรรม กล่าวถึงหลักธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิต กล่าวถึงปัญหาและการแก้ปัญหาของคนในสังคม ไทยทุกระดับผู้เขียนได้สอดแทรกหลักธรรมเรื่อง กรรมดี กรรมชั่ว เรื่องนรกสวรรค์ การหาทางออก ของตนเองตามหลักทางศาสนา โดยยกหลักธรรม และขยายความแบบภาษาง่ายๆ เป็นสำนวนแบบ เจริญคำถามโยงเนื้อหาหลักธรรมเปรียบเทียบกับ สภาพความเป็นจริงของคนในสังคมไทยให้เห็นข้อดี ข้อเสียโดยเฉพาะเรื่องหลักกรรม และกฎไตรลักษณ์

ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจสามารถแก้ปัญหาใน ประเด็นต่างๆ แล้วนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน ได้ดียิ่งขึ้น และประสบผลสำเร็จในที่สุด ตลอดทั้ง สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสังคม ไทยโดยถูกทางและชอบธรรมได้

2. จุดที่อยากนำเสนอในส่วนนี้แบ่งออก เป็น เนื้อหาหลัก และเนื้อหารอง

2.1 เนื้อหาหลักเป็นจุดเด่นของ หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายประเด็นสำคัญที่ผู้อ่าน จะต้องทำความเข้าใจ เพื่อนำไปปรับใช้ได้อย่าง ลงตัว เช่น ความหมายของศัพท์ต่างๆ หลักการ วิธีการหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิต ประจำวัน การทำความเข้าใจในภูมิ 3 และภูมิ 4 ในส่วนนี้ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่า ผู้เขียนเขียน ได้ดีมาก โดยเฉพาะในประเด็นหลักๆ เช่น รูปแบบ ที่ใช้ในการเขียนแบบเรียงง่ายสอดแทรกหลัก ธรรมะ ทำให้อ่านเข้าใจได้ง่าย การนิยามศัพท์ และอธิบายศัพท์ชัดเจนดี การยกพุทธภาษิตเป็น ภาษาบาลีแบบสั้นๆ ผู้เขียนได้แปลภาษาและ อธิบายพุทธภาษิต ให้ผู้อ่านสามารถจดจำและนำ ไปปฏิบัติได้ การอธิบายหลักศีลธรรม วิธีการ การวิเคราะห์ การใช้ตรรกะ การนำไปปรับใช้ การเปรียบเทียบ ผู้เขียนเขียนได้อย่างราบรื่น การเชื่อมโยงต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบเปรียบเทียบ เช่นเดียวกับหนังสือเรื่อง งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข ที่ผู้เขียนท่านเดียวกันนี้ได้เขียนไว้ มีการเรียงเรียง ในเรื่อง งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข ซึ่งเป็นเรื่องที่ เข้าใจยาก แต่ก็ทำให้เป็นเรื่องที่เข้าใจง่ายมีการ เรียงเรียงจากง่ายไปหายาก ที่เห็นได้ชัดเจนคือ นำชื่อหนังสือ งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข มาเป็น



หัวข้อที่ 1 เช่นเดียวกันกับหนังสือเล่มนี้ได้วางโครงสร้างของหนังสือโดยภาพรวม แล้วผู้เขียนนำมาแตกประเด็นเป็นข้อปลีกย่อยต่างๆ ทำให้เป็นการเรียงลำดับความคิดให้ชวนติดตามหัวข้อต่อไป ในหัวข้อสุดท้ายยังมีข้อคิดในเรื่องสันโดษไม่ตี ไม่สันโดษจึงดี เป็นหลักธรรมนำความเข้าใจ นำเอามาสร้างสรรคสังคมไทยได้อย่างจริงจัง เปรียบเทียบเช่นเดียวกันกับหนังสือเล่มนี้ที่มีบทสรุปในเรื่องมีประสิทธิภาพจะเกิดผลดี หรือไม่ดีอย่างไร โดยแทรกหลักธรรมให้ผู้อ่านได้ซึมซับธรรมะไปในตัวด้วย

2.2 เนื้อหารองในส่วนที่เป็นคำอธิบายในแต่ละหัวข้อพร้อมการยกตัวอย่างประกอบ ผู้เขียนได้บรรยายให้เห็นรูปธรรมอย่างชัดเจน มีการยกตัวอย่างประกอบในแต่ละหัวข้อได้ดีมากอ่านแล้วเข้าใจและเห็นภาพโดยชัดเจน คุณูปการของหนังสือเล่มนี้หนังสือเล่มนี้ก็จะให้คำตอบได้ดี หากจะเป็นชาวพุทธฝึกหัดในการอ่านหนังสือกึ่งวิชาการแบบนี้ก็จะได้รับคำตอบของชีวิตได้ดีขึ้นอีกเช่นกันหรือหากไม่ใช่ชาวพุทธที่สนใจศึกษาพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องง่ายที่จะเข้าใจและสามารถไปสืบค้นต่อได้จากชื่อคัมภีร์พระสูตรที่ปรากฏในหนังสือได้

3. ขอนำเสนอหนังสือเล่มนี้ ควรเพิ่มเติมประเด็นใดบ้าง ผู้ศึกษาขอตอบในกรอบของวัตถุประสงค์ของผู้เขียนว่า เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เขียนถึงเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง และเพื่อให้เข้าใจโดยย่อจึงได้เรียบเรียง การพัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ ขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้ควบคู่ไปกับหนังสือสมุดภาพไตรภูมิพระร่วง จะเรียกว่า

ไตรภูมิพระร่วง ฉบับย่อก็ไม่ผิด ได้เล่าเรื่องภูมิทั้ง 3 ได้นำหลักธรรมในไตรภูมิพระร่วงมาเขียนผสมกับเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทยปัจจุบัน จากประสบการณ์โดยตรงของผู้เขียนเอง ได้นำเรื่องเหล่านั้นมาถ้อยแถลงโดยใช้ความรู้จากวรรณคดีโบราณ เป็นฐานมาร้อยเรียงในการเขียนเป็นการเชื่อมระหว่างความเก่ากับความใหม่อย่างกลมกลืนและสุภาพ เพื่อประโยชน์แก่สาธารณชนเป็นการเผยแผ่คำสอนธรรม สร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และให้หลักแนวทางในการใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันนั้น ผู้ศึกษามีทัศนะว่า 1) ควรเพิ่มเติมในประเด็นการเปรียบเทียบ ภูมิ ชั้นต่างๆ กับคนที่มีอาชีพแตกต่างกันในสังคมไทยและการนำหลักธรรม พร้อมวิธีการปฏิบัติไปปรับใช้ในแต่ละภูมิว่าได้ผลแตกต่างกันอย่างไร? 2) การเปรียบเทียบระหว่างวัยเด็กวัยผู้ใหญ่ เมื่อปฏิบัติธรรมร่วมกันวิเคราะห์แล้ว ได้ผลแตกต่างกันอย่างไร? 3) วิเคราะห์จากเรื่องนรกสวรรค์ กับความเชื่อของศาสนาอื่นๆ ในสังคมไทยปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร? 4) การกระทำผิดรับโทษเข้าคุกตารางของผู้ต้องหาเปรียบเทียบกับ นรกสวรรค์ได้อย่างไร? แตกต่างกันอย่างใด? และควรเพิ่มเติมรูปภาพประกอบในบางหัวข้อ เพื่อให้ผู้อ่านที่เริ่มหัดอ่านหนังสือธรรมะในทางพุทธศาสนาได้เห็นรูปภาพที่ประกอบเรื่องมีความเข้าใจประเด็นนั้นๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

โดยภาพรวม หนังสือเล่มนี้มีการเขียนด้วยสำนวนภาษากึ่งวิชาการมีความตั้งใจที่จะทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจง่ายๆ หลีกเลียงการใช้คำศัพท์ทางพุทธศาสนาที่เข้าใจยากหากจะมีอยู่ ผู้เขียนก็ได้อธิบายในแต่ละหัวข้อพร้อมเปรียบเทียบได้อย่าง



เข้าใจ เริ่มแต่บทนำที่เริ่มด้วยการเกริ่นนำของผู้เขียน โวหารถ้อยคำที่ใช้ทำให้อ่านง่ายตลอดเล่ม ใช้เวลาในการอ่านรวดเร็วจบ ตื่นเต้นซาบซึ้งศรัทธาในเนื้อหา หากผู้อ่านยังมีความสงสัยในเนื้อหาในแต่ละหัวข้ออื่นๆ ที่กล่าวถึงสามารถเข้าไปดูเพิ่มเติมได้ในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เนื้อหาลำดับร้อยเรียงเป็นขั้นเป็นตอนคล้ายปมข้อสงสัยในตอนนั้นๆ อย่างกระจ่างแจ้งด้วยหลักฐานอ้างอิงวิธีการตัวอย่างประกอบ ผู้เขียนใช้กลวิธีในการเขียนแบบนวนิยาย

อิงธรรมะมีการอธิบายประกอบอย่างครบถ้วน

หนังสือตีพิมพ์ถึง 8 ครั้ง เป็นการรับรองการันตีเป็นอย่างดีของเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ของผู้เขียนที่มีความรู้ครบถ้วนทั้งปรีชาปฏิบัติและปฏิเวธ ในทางพระพุทธศาสนาผู้เขียนใช้ประสบการณ์ที่เป็นอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญหลายด้านเป็นนักวิชาการ นักบรรยายธรรมะนักเขียนนักพูดและนักปฏิบัติธรรม ที่ทำให้เรื่องที่ยากแก่การเข้าใจให้เป็นเรื่องง่ายแก่การเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งหายข้อสงสัยในทุกๆ ประเด็น

References

- Buddhadasa Bhikkhu. (2011). *Manual of Human*. Bangkok : Dhamma Council in Buddhism Printing.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1989). *Dhamma Water Dhamma Mud*. Bangkok : Suphab Jai Printing.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2010). *Thai Society Development by Understanding the Three Realms*. 8th Printed. Bangkok : Buddhist Printing by Dhamma Council.
- Phraya Dhammapeechea (Keaw). (1977). *The Three Realms Analytical Verses*. Volume 2 (Luang Edition). Bangkok : Fine Arts Department.

